

Biolik, Maria

Pruskie nazwy zaginione z terenu byłego powiatu ostródzkiego

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2-4, 195-211

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Biolik

PRUSKIE NAZWY ZAGINIONE Z TERENU BYŁEGO
POWIATU OSTRÓDZKIEGO

Nazwy zebrane ze źródeł historycznych¹ i opracowań² dotyczących dawnego powiatu ostródzkiego są pruskie, polskie i niemieckie, jako że te trzy narodowości brały udział w krzyżackiej kolonizacji dawnej pruskiej ziemi sasińskiej. Za pruskie uznano tu 222 nazwy w tym 123 nazwy miejscowe, 14 terenowych, 84 wodne i 1 nazwę toni rybackiej³. Przypuszcza się, że część tych nazw sięga swoim rodowodem okresu wspólnoty bałtoślawińskiej, a część została utworzona w okresie późniejszym, kiedy to osadnicy pruscy masowo przenikali na zachód poza linię Pasłęki⁴. Jednakże pierwsze zapisy

WYKAZ stosowanych skrótów: masc. = rodzaj męski; neutr. = rodzaj nijaki; nom. = mianownik; pl. = liczba mnoga; sg. = liczba pojedyncza.

Ze względów technicznych nie można było w tekście artykułu umieścić niektórych oznaczeń gramatycznych. Opuszczono je we wszystkich wyrazach oznaczonych! Wyrazy te w kolejności takiej w jakiej wystąpiły w tekście podaje się niżej:

Apsingē, Apāni, Ūpē, Ūpēs, Ūpē, ar(ō)-, Arinas, Orijos ēžeras, baldē, baldis, bhelb-, Baldupē, Baldūnū ēžeras, Baldōnas, Baldōkas, Baldanij km., Baldužij km., Baldēji, Baldēni, Baldēni, Balđinš. Baldūne, Balduopa, Baldonē, baksēti, Bakšij ēžeras, Bakšijū ēžeras, Bakšēnū km., Bakšijū km., Bakšijū km., Bakšionij km., grabē, Grabē, Grabēlē, Grabēlis, Grablē, Grabuōstas, Grabuōstas ēžeras, Grābupē, Grābupis, Grabijū km., Grabiškiyvk., Grabupēlijū km, Grabupijū km., grandis, laukas, ligas, del-, dġhō-, ligas, ligasai, ligasai, ligē, ligē, laukas, insan, Kamešys, Kēmerio ēžeras, Kenelē, Kenēlai, Kepl, Keņitis, Keņenieki, pūola, gaŗdas, gaŗdis, ġhereh-, ġherdh-, pēnēti, pēndēti, pindēti, pēntēti, pēndere, plavā, priēdas, ēžeras, eģhero-, Skabōts, -ōt-, Skōb-as, skōbti, smagūs, tūba, tūbas, viņdas, viņdelis, kiēmas, cierns, Wišōtai, Wišōtis, -ōt-, visas, būti, žemas, žemē, Skabōts, apē, baldē, grabē.

1 Chodzi tu o zbiory źródeł drukowanych takich jak: *Codex diplomaticus Prussicus*, hrsg. von J. Voigt, Bd. 1—2, Königsberg 1836—1861; *Codex diplomaticus Warmiēnsis*, hrsg. von C. P. Woelky und J. M. Saage, Bd. 1—4, Mainz 1860, 1864, Braunsberg und Leipzig 1874, Braunsberg 1935; *Preussisches Urkundenbuch*, hrsg. von M. Hein und E. Maschke, Bd. 1—5, Königsberg — Marburg 1882 — 1969 (dalej PUB); *Das Grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens* (1414—1438), hrsg. von Thielen P.G., Marburg 1958 i inne oraz o źródła kartograficzne, jak np. J. E. Endersch, *Tabula geographica eptsopatium warmiēnsis in prussia exhibens*, Elbinge 1755; G. Hennenberg, *Prussia Accuarte descripta*, Königsberg 1756 i rękopiśmienne dostępne w Archiwum Diecezjalnym i Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie.

2 Wykorzystano tu przede wszystkim opracowania historyczne oparte na starych źródłach rękopiśmiennych przechowywanych poza granicami Polski lub zaginionych jak: A. Döh-ring, *Über die Herkunft der Mazuren. Mit besonderer Berücksichtigung der Kreise Osterode und Neidenburg*, Königsberg 1910; K. Abe, *Die Komturei Osterode des Deutschen Ordens in Preussen 1341—1925*, Köln und Berlin 1972; K. Kasiske, *Die Stadtungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preussen bis zum Jahre 1410*, Königsberg 1935; E. Hartmann, *Der Krets Osterode. Daten zur Geschichte seiner Ortschaften*, Würzburg 1958; W. Kętrzyński, *O ludności polskiej w Prusiech między krzyżackich*, Lwów 1882 i inne.

3 Artykuł oparty jest na wynikach pracy doktorskiej *Toponimia Ziemi Ostródzkiej*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Huberta Górnowicza.

4 Por. J. Powierski, *Kształtowanie się granicy pomorsko-pruskiej w okresie od XII do początku XVI w.*, cz. 1—2, *Zapiski Historyczne*, 1965, t. 30, z. 2, ss. 7—33; z. 3, ss. 7—27; tegoż *Podziały terytorialne Pomorza Gdańskiego i ziem na prawym brzegu dolnej Wisły w średnio-*

tych nazw występują dopiero w dokumentach krzyżackich i tak w XIII w. zapisano tu 8 nazw w tym 4 pruskie i 4 polskie, a w XIV wieku 115 pruskich, 45 polskich, 37 niemieckich i 4 niejasne. W dokumentach krzyżackich mamy częste wzmianki mówiące o zmianach starych nazw pruskich na nowe pruskie, polskie lub niemieckie oraz o nazwach osad, które zaginęły w czasie licznych wojen prowadzonych przez zakon krzyżacki i pomorów jakie nawiedzały te ziemie⁵. Przedmiotem tego artykułu są właśnie te najstarsze nazwy pruskie, które z różnych przyczyn uległy zapomnieniu, są to nazwy miejscowe, wodne i terenowe. Przedstawiono je w postaci słownika. Hasłem w słowniku jest pierwszy zetymologizowany zapis nazwy lub jej rekonstrukcja na podstawie posiadanych zapisów i przekazów źródłowych, po nich podano charakterystykę obiektu i jego lokalizację, zapisy historyczne w wyborze i porządku chronologicznym z podaniem roku zapisu, skrótu źródła, tomu i strony, dalej przedstawiono klasyfikację nazwy, jej objaśnienie etymologiczne oraz komentarz do zapisów i zmian, jakie zaszły w jej poszczególnych odmiankach substytucyjnych.

* *A p i n s*, dawna nazwa wsi Dragolice, około 2 km na zachód od Łukty: ein Gut Dorf *Oppyn*⁶ (w 1349 r.), gute *Oppyn* im Kammerampt Lukthyn ist gelesen (w 1425 r.)⁷. — Nazwa topograficzna z sufiksem -in- od pruskiego apellativum *ape* 'potok, strumień' zapisanego w dokumentach pruskich jako *ape*⁸, co znajduje odpowiednik w litewskim *ūpe* 'rzeka'⁹ i łotewskim *upe* 'Wasser' z praindoeuropejskim rdzeniem **ap-* w znaczeniu 'Wasser, Fluss'¹⁰. W przytoczonych zapisach nazwy widzimy substytucję fonetyczną samogłoski o za *a* i brak pruskiego wykładnika fleksyjnego. Nazwa posiada bogaty ma-

uieczu, w: Konferencja Pomorska 1978, Wrocław i in. 1979, ss. 87—111 i G. Labuda, *Zagadnienie osadnictwa ludności baltyskiej na lewym brzegu dolnej Wisły we wczesnym średniowieczu*, ibidem, ss. 13—35.

⁵ Por. na ten temat ostatnio: *Ostróda. Z dziejów miasta i okolicy*, Olsztyn 1976.

⁶ J. Powierski w recenzji artykułu zwrócił uwagę na to, że w 1349 roku bracia Mikołaj i Hannus zwani von Oppyn otrzymali przywilej na 30 łanów leżących „in dem dorf Oppyn genant” na prawie chełmińskim (PUB IV, nr 426 s. 388). Z dokumentu jednak nie wynika, czy wieś Oppyn obejmowała tylko owe 30 łanów, czy też dobra wymienionych pruskich sąsiadów. Wiadomo natomiast, że 30 łanów, dobra Witeclhin Tolkin i Tulnen Schroetin ze sobą sąsiadowały. W 1348 r. posiadłość Witthe Tolken i jego braci sąsiadowała z „Tullii Conrod Machewicz gut”. Zapewne w zniekształconym w kopiach tekście chodziło o sąsiedztwo dóbr Tolka z dobraćmi Tulni (a nie Tullii) i Konrada Machwica, skąd dalej można by sądzić, że Oppyn w 1349 r. była identyczna z majątkiem Konrada. W 1329 r. Konrad de Oppyn uzyskał przywilej na pole Kudyn pod Pasłękiem (*Codex diplomaticus Warmiensesis*, I, nr 246). Jest więcej, niż prawdopodobne, że Konrad de Oppyn był identyczny z Konradem Machwicem. Są dwie możliwości interpretacyjne: 1. Konrad posiadał Oppyn już w 1329 r.; 2. Konrad pisał się z Oppyn, leżącego zupełnie, gdzie indziej i nazwę tej miejscowości przeniósł na swój majątek, jeszcze w 1348 r. określony tylko według posiadacza. Znany z lat 1320—1331 r. komtur elbląski Herman, chociaż w źródłach mu współczesnych, w tym w jego własnych dokumentach, nie podano miejscowości, z której pochodził, przez źródła nieco późniejsze został określony jako Hermann von Oppin, czy Hermannus de Oppin. Od 1344 r. znany jest też inny członek Zakonu Krzyżackiego Otto (mający imię charakterystyczne dla Machwiców) de Opin, prokurator moraski, później pełniący inne funkcje administracyjne w komturstwie elbląskim. Jest prawdopodobne, że Herman, Otto i Konrad byli członkami tej samej rodziny von Oppen.

⁷ E. Hartmann, *Der Kreis Osterode. Daten zur Geschichte seiner Ortschaften*, Würzburg 1958, s. 88. W dalszej części artykułu podaje nazwisko autora z numerem strony.

⁸ R. Trautmann, *Die altpreussischen Sprachdenkmäler*, Göttingen 1925, s. 301. Dalej skrót TAS z podaniem strony.

⁹ E. Fraenkel, *Litauisches Etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1—2, Göttingen 1962, 1965, s. 1169. Dalej skrót Fraenkel z podaniem numeru strony.

¹⁰ J. Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1—2, Bern 1949—1969, s. 51—52. Dalej skrót Pokorny z podaniem numeru strony.

ateriał porównawczy na terenie Litwy *Apsas*, *Apsinge*, *Apsuonā*, *Apytā* i Łotwy np. *Apse*, *Apsa*, *Apani*¹¹, odpowiadają jej też nowsze litewskie nazwy np. *Upe*, *Upės* od *ūpe*¹², jak również wiele nazw pruskich notowanych przez G. Gerullisa np: *Apposyn*, (1340)¹³ czyli **Ap-už-*?, *Ardappen*, (1423) Gerullis 10, *Berukapy*, (1340) Gerullis 12, i inne. Z rdzeniem tym może być też związana nazwa *Opa* — rzeki w basenie Wisły, Toporow, t 1, s. 98, oraz pruskie nazwy osobowe *Appol*, *Apus*, *Appolz*¹⁴. Miejscowość o tej samej nazwie leżała też na Warmii pod Ornetą¹⁵. Dzisiejsza wieś Dragolice, położona jest w pobliżu Jeziora Długiego, na północny wschód od Łukty, co może wyjaśnić etymologię nazwy i być jej motywacją.

* *A r i n g i n s*, jezioro na terenie Ostródy: um 1400 *Aryngine* See (około 1400 r. jez. *Aryngine*) Gerullis 11. — Nazwa topograficzna z sufiksem *-ing-* typowym dla nazw wodnych i drugim sufiksem *-in-*, nadanym już być może przez Niemców od rdzenia *ar-*, tego który występuje w polskim 'orać', łacińskim *arare*, litewskim *arti*, *artojas* 'orać, oracz', Fraenkel 17, w pruskim *artoys* 'radło, pług', Toporow, t. 1, s. 107, też pruskim *artoys* w znaczeniu 'orać', TAS 302, które to wyrazy pochodzą od praindoeuropejskiego rdzenia **ar(ō)* 'pflügen' litewskie *ariū*, *arti*, łotewskie *ar'u* i pruskie *artoys* w znaczeniu 'Ackersmann', Pokorny 62. Nazwa oznacza więc jezioro *poorane*, *poryte*, którego woda żłobi wyrwy w podłożu. Zapis przytoczony przez G. Gerullisa, traktuję tu jako substytucję fonetyczną, zakończono średnio-dolno-niemieckim *-e* i nazwę rekonstruuje w nom. sg. masc. dawnych tematów na *-ō-*, czyli z pruską końcówką *-is*. W tej końcówce samogłoska *i* ulegała redukcji, tak jak w języku litewskim, stąd najczęściej miała postać *-s*. Nie można wykluczyć jednak możliwości rekonstrukcji tej nazwy w rodzaju nijakim, czyli z końcówką *-an*, nom. sg. neutr. dawnych pruskich tematów *-o-*, *-jo-*, która była zastępowana przez Niemców najczęściej również średnio-dolno-niemieckim *-e*. Nazwy z tym rdzeniem występują na terenie Litwy np. *Arina*, *Ari-nas* czy *Ortjos ežeras*¹⁶, jak również w pracy G. Gerullisa np. *Areboten*, (1290), *Aroboten*; *Arganeyko*, (1331 ?); *Arwayden*, (1411—1419); *Arweden*, (1434), później *Arweiden*, Gerullis 10, 11 i R. Trautmanna np. *Ar-bute* obok *Er-but*, *Ar-dange*, *Ar-galdinus*, *Ar-wayde* obok *Er-wayde*, *Ar-wide*, *Ar-wist*, *Ar-wil*, *Ar-pol*, *Ar-palte*, TPP 131. Rdzeń ten można też rekonstruować w nazwach typu *Orawa*, *Orania* (dziś Orawski Potok w Gdańskim).

* *Baldeins*, pole na granicy dawnego powiatu ostródzkiego i morąskiego: *Felde Baldeyn* (r. 1344)¹⁷, *Baldayn Feld*, (1377), Gerullis 15. Nazwa

11 W. N. Toporov, *Prusskij jazyk. Stovar*, A—D, Moskva 1975; E—H, Moskva 1979; I—K, Moskva 1980, tu tom 1, ss 97—98. Dalej podaję w tekście nazwisko autora i określam numer tomu, tj. dla A—D t. 1, dla E—H t. 2, dla I—K t. 3 i numer strony w tomie.

12 A. Vanages, *Lietuvos TSR hidronimiu daryba*, Vilnius 1970, s. 38. Dalej podaję nazwisko autora i numer strony.

13 G. Gerullis, *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin — Leipzig 1925, s. 10. Dalej nazwisko autora z podaniem numeru strony.

14 R. Trautmann, *Die altpreussischen Personennamen*, Göttingen 1925, s. 13. Dalej skrót TPP z podaniem numeru strony.

15 Por. Z. Guldón, J. Powierski, *Rewizja łąków warmińskich z 1615 roku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie. 1970, nr 2, s. 265.

16 *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius 1963, s. 8. Dalej skrót LUE z podaniem numeru strony.

17 Por. PUB. Bd. 2, hrsg. von M. Hein, E. Maschke, Königsberg 1932; Bd. 3, hrsg. von M. Hein, H. Koepfen, Aalen 1953—1961; Bd. 3, hrsg. von H. Koepfen, Marburg 1960; Bd. 5, hrsg. von H. Koepfen, Marburg 1969; tu t. 3, nr 663, s. 544. Dalej PUB, numer tomu, (rzym-skie cyfry), dokumentu i strony.

w różnych kopiach dokumentu występuje w formach: *Baldeyn* i *Baldayn*. — Nazwa topograficzna z sufiksem *-ein-* od pruskiego appellativum **balde* 'błoto, bagno, teren podmokły', w języku litewskim *balà* 'błoto', a w rosyjskim *balda* 'zarosnięte jezioro', Toporow t. 1, s. 185, rdzeń *bald-* występuje też w litewskim *baldis*, *-džio* 'wanna, niecka, niem. die Wanne, Bütte, der Bottich'¹⁸ i związany jest z praindoeuropejskim **bhel-*, który dla języków bałto-słowiańskich rekonstruowany jest jako **bheld-* w znaczeniu 'glänzend, weiss' a w języku pruskim zachował się w wyrazie *ballo* w znaczeniu 'Stirn', Pokorny 118—119. Nazwa w zapisach niemieckich jest substytucją fonetyczną, pozbawioną pruskiej końcówki nom. sg. masc. *-s* i wykazuje typową substytucyjną wymianę sufiksu pruskiego *-ein-//ain-* (o tym zobacz w TPP 167). Rdzeń **bald-* występuje w licznych litewskich nazwach wodnych np. *Baldupe*, *Baldunu ežeras*, *Baldija*, *Baldonas*, *Baldokas*, LUE 12, i miejscowych *Baldaniu km.*, *Baldužiū km.*,¹⁹ oraz w nazwach lotewskich *Baldas plava*, *Baldeli*, *Baldeni*, *Baldinš*, *Baldune*, *Balduona*, *Baldone* i innych, Toporow, t. 1, s. 185. Notowany jest też przez G. Gerullisa np. *Baldekaym* (1347), *Baldingis*, (1284), Gerullis 15.

Bexlenbin, zbiornik wodny w pobliżu Miłomłyna: *Bezlenbin* (r. 1360), *Bezlembyn* (1348), Gerullis 20. Tego samego obiektu dotyczy dokument z 1365 roku, na mocy którego miasto Miłomłyn uzyskało prawo rybołówstwa w Liebe (rzeka Liwa, dziś odcinek Kanału Elbląsko-Ostródzkiego) i *Rexlembyn* (1365)²⁰. — Wydawcy dokumentu uznali odczyt nazwy za niepewny, bo podobieństwo gotyckich liter „B” i „R” uniemożliwia bez ponownego sięgnięcia do rękopisów rozstrzygnięcie, czy pierwotne było „B” czy „R”, a analiza językoznawcza dopuszcza pierwotne „B”, wtedy nazwa z pierwszym członem **Baks-* znajdującym odpowiednik w litewskim *bakst*, *bakšt* 'raptowne uderzenie, pchnięcie' *bakseti*, *baksnóti* 'lekki cios, uderzenie, bić, szturchać, niem. 'leicht stossen, stechen, schlagen', lotewskim *bakstīt* 'przegarniać, niem. stochern, wiederholt stossen', Fraenkel 30. Rdzeń **baks-* występuje w litewskich nazwach wodnych *Bakšiu ežeras*, *Bakšiškū ežeras*, LUE 12, i miejscowych *Bakšenu km.*, *Bakšiu km.*, *Bakšiškū km.*, *Bakšioniū km.*, L 632, jak również notowany jest w pruskich nazwach osobowych *Baxe*, *Baxsenyn*, TPP 16, i uwzględniony w słowniku języka pruskiego W. N. Toporowa t. 1, s. 184. Człon drugi tej nazwy *-lenbin* jest mocno zniekształconą substytucją jakiegoś wyrazu pruskiego, który trudno jest zrekonstruować jednoznacznie. W zapisie tym grafem niemiecki „b” może oznaczać pruską głoskę „w”, ale kłopot sprawiają znaki *en* i *em*, może jest to „e”, które oznacza „i”? a człon *-lenbin*, *-lembin* wskazuje w jakiś sposób na nazwę rzeki Liwa. Ponieważ jednak przedstawione wyżej uwagi dotyczące tego drugiego członu nazwy są w dużym stopniu niepewne, nazwy nie podano w formie zrekonstruowanej.

Cauwedīn, osada w pobliżu Łukty: *Cauwedīn* (1411/1419), Gerullis 58. — Nazwa napewno pruska, ale jej tylko jedno poświadczenie w dokumencie niemieckim nasuwa wiele wątpliwości i nie pozwala na jednoznaczną

18 A. Kurschat, *Litauisch — Deutsches Wörterbuch*, Bd. 1—4, Göttingen 1968—1973, s. 246. Dalej skrót Kurschat z podaniem numeru strony.

19 *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas*, Vilnius 1959, s. 633. Dalej skrót L z podaniem numeru strony.

20 *Regesta Historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198—1525*, hrsg. E. Joachim, W. Hubatsch. Bd. 1—2. Göttingen 1948; tu t. 2, nr 936, s. 112. Dalej skrót Regesta hist.—diplomatica z podaniem numeru tomu, (rzymskie cyfry), dokumentu i strony.

rekonstrukcję formy pruskiej. Grafem nagłosowy „C” może oznaczać fonem pruski „k” (a może „t’?”), ponieważ głoska „e” występuje w dokumentach pruskich jedynie w wyrazach zapożyczonych z języka polskiego. Nie wiadomo czy następne dwie litery „au” oznaczają pruski dyftong „au” czy „u”, ponieważ pisarze niemieccy zawsze te dźwięki mieszały, bo w tym czasie w języku średnio-wysoko-niemieckim „u” rozwijało się w „au”, a utrzymywało jako „u” w języku dolnoniemieckim. Następnym znakiem „w” może oznaczać „b”, a wygłosowe „in” może wskazywać na sufiks pruski lub może być też formantem niemieckim dodanym do nazwy podczas jej zapisywania²¹. Gerullis w celu hipotetycznego wyjaśnienia rdzenia tej nazwy przytacza imię pruskie *Kewde*.

* *Grabis*, grodzisko w pobliżu osady Grabinek²²: brucwał *Grębis*ko (r. 1325), PUB II nr 534, s. 360, *Grebisken*, *Grebiske* (1325), PUB II, nr 534, s. 359. — Nazwa topograficzna od pruskiego *grabis* 'góra, wzgórze', polskie *garb*, TAS 341, lub od pruskiego *grabe* 'strumień, potok', a to od praindoeuropejskiego **ghrebh-* 'ergreifen, rechen', w języku litewskim *grabùs*, *grabnùs* 'zręczny, biegiły', niem. 'fingerfertig', Pokorny 455. Nazwa może być też ponowną od pruskiej nazwy strumienia **Grabik(its)* w dokumentach *G(ro)binsche vlis* (1352), PUB V nr 97, s. 56, dziś Grabiczki, który tam przepływał. Zapisy nazwy w dokumentach niemieckich wskazują, że została ona spolszczona z formantem *-isko* mającym odcień znaczeniowy wskazujący na miejsce, gdzie się coś znajdowało, a to może dowodzić, że wówczas obiekt ten już nie istniał. Nazwa została również zmieniona w wyniku substytucji fonetycznej (pruskie „a” oddano przez niemieckie „e”) i słowotwórczej, przy czym w jednym dokumencie raz zmieniono ją średnio-górno-niemieckim formantem „-en” (historycznie celownikiem liczby mnogiej), a drugi raz średnio-dolno-niemieckim formantem „-e”. Rdzeń **grab-* występuje w nazwach na terenie Litwy np. w nazwach wodnych *Grabe*, *Grabele*, *Grabelis*, *Grabike*, *Grabuosta*, *Grabuostas*, *Grabuostas ežeras*, *Grabupe*, *Grabupis*, LUE 51, i miejscowych *Grabiu km.*, *Grabiškiu vk.*, *Grabupeliu km.*, *Grabupiū km.*, L 707, i na terenie Łotwy np. *Grabas*, *Grabas-leja*, *Grabes*, *Grabis*, *Grabji* i inne, Toporow, t. 2, s. 281. Notowany jest też przez G. Gerullisa w nazwach *Grabelle*, (1390), *Grabniken*, (1370), *Grabisto* (1294), *Grabist*, 1321, *Grabesten* (1323), *Grabulen* (około 1400), Gerullis 44—45.

21 Na temat wzajemnych substytucji prusko-niemiecko-polskich wiele pisał H. Górnowicz: *Niemiecka substytucja fonemu «c» w niektórych typach nazw miejscowych Pomorza Gdańskiego i związane z nią niedokładna substytucja zwrotna*, w: *Atlas onomastyczny Słowiańszczyzny. Księga referatów z konferencji*, Wrocław i in. 1972; *Niemieckie substytucje polskich i pruskich nazw miejscowych przy pomocy członów złożeniowych typu «-dorf», «-see» na Powiślu Gdańskim*, *Onomastica Slavogermanica*, 1973, t. 8, ss. 89—100; *Das altpreussische Suffix «-ic» in Ortsnamen des preussischen Pomesaniens*, *Zeitschrift für Slawistik*, 1974, Bd. 19, H. 2, ss. 234—240; *Rodzaje spolszczenia staropruskich nazw miejscowych na Powiślu Gdańskim*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego, Filologia Polska, Prace Językoznawcze*, nr 1, Gdańsk 1975, ss. 35—49; *Rodzaje zmienności polskich nazw miejscowych na Powiślu Gdańskim*, *Onomastica Slavogermanica*, 1976, t. 10, ss. 83—95 i wreszcie *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, *Pomorskie monografie toponomastyczne*, nr 4, Gdańsk 1980.

22 Krzyżacy obszar grodziska z okolicą wyłączyli z zakresu nadania dla Hannusa z Otoczyna i jego „wspólników”. Na nadanym obszarze leżała natomiast wieś Grobin (1325), PUB II, nr 522, s. 353, dziś Grabin, lokowana przez soltysa, pochodzącego z ziemi chaimińskiej. W 1325 roku tutejsze sołectwo uzyskał nowy soltys. Nazwy Grobin, dziś Grabin i Grebisko (może Grabsko lub Grzebsko) mogą być też interpretowane jako polskie. Jednoznaczne rozstrzygnięcie pochodzenia nazwy w świetle dostępnych źródeł wydaje się wątpliwe.

* *Graudelauks* lub * *Grandelauks*, dawna nazwa wsi Makruty²³. *Graudelawke* (r. 1347), *Grandelawke*, *Grandelawken*, Gerullis 45. — Nazwa topograficzna, złożona z pierwszym członem od pruskiego rdzenia * *graud-* lub * *grand-* znajdującym odpowiednik w pruskim wyrazie *graudis* 'zakole, pierścień'²⁴ w litewskim *grandis* 'Ring einer Kette, Kettenglied, Armband', pruskim *grandis* poświadczonym jako *graudis* 'Rinke', Fraenkel 164, w języku litewskim z tym rdzeniem występuje też wyraz *graudūs* 'kruchy, łamliwy, niem. spröde, brüchig, bröckelig', Fraenkel 170. W XIV i XV wieku wyraz pospolity *graude* występował też w znaczeniu 'las liściasty', Toporow t. 2, s. 292. Rdzeń ten zachował się również w innych nazwach pruskich, por. *Graude* (1284), *Grauden*, *Graudikaym* (1419), *Grawdekaym* (1423), Gerullis 45, i litewskich *Gráudinas*, *Gráudupis*, Vanagas 155, i może też w nazwie polskiego miasta *Grudziądz*. Człon drugi tej nazwy *-lauks* znajduje odpowiednik w pruskim wyrazie pospolitym *lauks* 'pole' od praindoeuropejskiego * *leuk-* 'leuchten, licht' i litewskim *laukas* 'Feld', Pokorny 689. Nazwa zapisana przez Niemców w postaci substytucji fonetycznej (pruski dyftong „-au-” został oddany niem. „-aw-”) i słowotwórczej — raz ze średnio-dolno-niemieckim „-e” i drugi raz na średnio-górno-niemieckim „-en” za pruskie „-s”.

* *Ilgelauks*, pole na którym powstała dzisiejsza wieś Elgnowo: an eynem felde *Ilgelaken* (1314—1324 r.), PUB II, nr 478, s. 328. — Nazwa topograficzna, złożona z dwóch rdzeni * *Ilg-* i * *-lauk-* połączonych interfiksem „-e-”. Człon pierwszy od pr. * *ilgis* 'długi' zapisany w dokumentach jako *ilga*; TAS 346, znajduje potwierdzenie w litewskim *ilgas*, łotewskim *ilgs* i pochodzi od praindoeuropejskiego * *del-*, *dlgho* — w językach bałtyckich z niewyjaśnionym zanikiem głoski nagłosowej „d-”, Pokorny 197. Człon zachował się w licznych nazwach pruskich np. *Ilgayn* (1402—1408), *Ilgeyn*, *Ilgene* (1346), później *Ilgēn See*, *Ilgēn* (1354), *Ilgēnpelke* (1331), później *Der lange Bruch*, *Ilgoue* (ok. 1420), *Ilgolwen* (1388), Gerullis 49, litewskich np. *Ilgas*, *Ilgasai*, *Ilgasai*, *Ilgē*, *Ilgē* i wielu innych, por. LUE 56—57. Człon drugi nazwy motywowany jest pruskim wyrazem pospolitym *lauks* 'pole' zapisanym w dokumentach jako *laucks*, *laukan*, TAS 369, i znajduje potwierdzenie w litewskim *laukas*, łot. *lauks*, które to wyrazy pochodzą z praindoeuropejskiego rdzenia * *leuk-* 'leuchten, licht', Pokorny 689. Człon ten znajduje poświadczenie w pruskiej nazwie osobowej: *Laucstiete* i litewskiej *Laukstēns*, TPP 51. Nazwa pola została zapisana w dokumencie ze średnio-górno-niemieckim „-en” za pruską końcówkę i substytucją fonetyczną rdzenia drugiego członu nazwy.

* *Iniškis*, jakiś obiekt wodny w pobliżu Dąbrówna, uważany przez G. Gerullisa za jezioro: *Innischen See* (1321 r.), Gerullis 45. W kopiach dokumentu, z którego korzysta G. Gerullis jest zapis: *Innysken* (kogen dem *Innysken*), por. PUB II nr 363, s. 270²⁵ — Nazwę zrekonstruowano jako topograficzną z sufi-

²³ Identyfikacja *Graudelawke*, *Grandelawke* z Makrutami dokonana przez G. Gerullisa jest według wydawców PUB IV, nr 329, s. 290 błędna. Zapisy te mają odnosić się do zaginionej dziś miejscowości o tej samej nazwie, która leżała na Warmii.

²⁴ G. H. Nesselmann, *Ein deutsch-preussisches Vocabularium aus dem Anfange des fünfzehnten Jahrhunderts. Nach einer Elbinger Handschrift mit Erläuterung*, Königsberg 1868, s. 51.

²⁵ W dokumencie podano, że nadany obszar leżał w ziemi sasińskiej po jednej stronie Wkry w kierunku na Innysken i Scottaw bez podania, o jakie objekty chodził. Wydawcy uważają, że może chodzić tu o Januszkowo i Szkotowo lub o rzeczkę Szkotówkę i jakiś strumień. Identyfikacja ewentualnej strugi wobec braku innych informacji źródłowych i dalszych studiów osadniczych jest niemożliwa. W Kętrzyński, op. cit., s. 291, uważa, że zapis ten jest zniekształconą nazwą jeziora Januszkowo. Nazwa zapisana jeden raz może być podstawą tylko rekonstrukcji hipotetycznej.

ksem pruskim *-išk-* od pruskiego rdzenia **in-* lub może od pruskiego *insan* 'krótkie'²⁶, TAS 246. Przytoczone zapisy nazwy zostały utworzone w wyniku substytucji fonetyczno-słowotwórczej z niemieckim „-en” za pruskie „-is” (lub może „-an”, czyli końcówkę nom. sg, neutr. deklinacji -o-, -jo- tematowej). Pruski rdzeń **in-* występuje w takich starych nazwach jak *Inster*, *Instrud*, *Instrut*, *Inster-pisken* oczywiście z **in-* obok starego praindoeuropejskiego rdzenia **ser-* (str)- tego samego, który występuje w polskim „struga” i nazwie rzeki Pasłęki, Toporow t. 3, s. 51. Człon **in-* występuje też w pruskiej nazwie osobowej *In-sutte*, TPP 38.

Kems, pole na którym powstała wieś Kojdy: vf dem velde *Kenrs* lub *Kems* albo *Keurs*²⁷ (r. 1348), PUB IV nr 336, s. 297, *Kems* (1348), Gerullis 60. — Nazwa topograficzna, prymarna od pruskiego wyrazu **kems* zrekonstruowana w znaczeniu 'pagórek porosły mchem, ziemia pogórkowata pokryta zbitymi liśćmi i porośnięta mchem' na podstawie litewskich wyrazów *kémsas*, *kéšas*, w dialektach też *kimsas*, *kemzas* 'kleiner Erdhaufen moosbewachsener Erdhügel' *kémsa* 'verfaulter, mit Moos überwachsener Baumstumpf', Fraenkel 239. G. Gerullis etymologię tej nazwy wiąże z pruskim wyrazem *kamenis* 'komin', co nie wydaje się słuszne, bo wyraz pruski *kamenis* podobnie jak litewskie *kaminas* jest zapożyczeniem z polskiego komin, por. np. Fraenkel 213, i nie tworzy na tym terenie starych nazw. Natomiast pruski rdzeń **kem-* odnajdujemy w pruskich nazwach osobowych zapisanych w dokumentach jako *Kemen*, *Kam*, TPP 42, nazwach miejscowych *Kemen* (1333), *Kemyms* (1400), *Kemmys*, niemieckie późniejsze *Kämmen*, *Kemenoth* (1419), Gerullis 60, jak i w nazwach litewskich *Kemešys*, *Kemerio* ežeras, Vanagas 138, 269. Pruski rdzeń **kem-* przytacza w swoim słowniku również W. N. Toporow, ale nie podaje jego znaczenia, Toporow t. 3, s. 312. Wiele nieporozumień mogą wywołać przytoczone za PUB IV nr 336, s. 297 odczyty *Kenrs* i *Keurs*, nie można ich traktować jako substytutów nazwy, odczytanej jako **Kems*, bo są to całkowicie inne nazwy. *Kenrs* zawiera rdzeń **Ken-* i chyba sufiks *-er-*, a odczyt *Keurs* rdzeń **Kev-* i również sufiks *-er-*. Rdzeń pruski **ken-* spotykamy w pruskiej nazwie osobowej *Ken*, litewskiej *Kenys* i może pruskiej *Kenerwes*. TPP 44, litewskich nazwach wodnych *Kenà*, *Kenele*, LUE 72, miejscowych *Kenà*, *Kenėliai* i licznych nazwach litewskich np. *Kenì*, *Kenitis* *Kenieniki*, Toporow t. 3, s. 312—313. Może on być związany z litewskim wyrazem pospolitym *kenis* 'świerk', Fraenkel 239. Rdzeń pruski **kev-* wyodrębniło z odczytu *Keurs* można zestawić z pruską nazwą osobową *Kewe*, TPP 44, nazwami miejscowymi *Kewaynen*, (1423), *Kyweynen* (1495), *Kewern* (1348), *Keweren* (1350), *Keweryn*, *Kewurn* (1364), Gerullis 61—62. Według G. Gerullisa rdzeń ten równa się pruskiemu **ktiv-* z fonetycznym przejściem „i” > „e”. Inne

²⁶ Może **Ins-išk-is* \geq **Inš-išk-is* \geq **In-išk-is*. Fonemy *š* i *ž* powstały w języku pruskim późno z połączeń *sj*, *zj*.

²⁷ G. Gerullis odczytał zapis dokumentu z 1348 roku, PUB IV nr 336, s. 297, jako *Kems*, wydawcy dokumentu zwracają uwagę, że w dwóch kopiach dokumentu możliwy jest odczyt *Keurs* lub *Kems*, w jednej *Keurs* lub *Kenrs*. Por. PUB IV s. 667 n. Dokument dotyczy 9 łanów „uf dem velde *Kenrs*”, te 9 łanów zgodnie z tytułami kopii dokumentów to dzisiejsze Kojdy. Późniejsze dane wskazują, że może chodzić tu również o *Käbers* dziś Kiewry w powiecie morąskim leżące około 3 km na północny wschód od Kojd. Nazwa *Kewern* odnotowana jest też w PUB IV nr 357, s. 324 jako „an dem vlisse by *Kewern*” (vlisse więc może jakiś strumień). Chodzi tu więc o jeden obiekt, bo tylko jednego obiektu dotyczy dokument z 1384 roku i jedną nazwę, którą odczytano tworząc trzy różne nazwy *Kems*, *Kenrs* i *Keurs*. Za hasło artykułu przyjęto formę odczytano jako *Kems*, bo nie ma powodu, by odrzucić stanowisko jakie zajął w tej sprawie Gerullis, tym bardziej że w swojej pracy uwzględnił rdzenie

możliwości interpretacji tego rdzenia analizuje jeszcze W. N. Toporow, t. 3. s. 353—354.

* *Klausenis*, potem **Plaudeniks*, dawna nazwa wsi Komorowo: *Clau-sennendorf* (1416—1450), *Hartmann* 227. — Nazwa dzierżawcza, prymarna od nazwy osobowej **Klausenis* lub sekundarna od nazwy osobowej **Klaus* z sufiksem -en-, zrekonstruowana w nom. sg. masc. pruskiej deklinacji -o-, j-tematowej. Pruska nazwa osobowa **Klaus* notowana jest w dokumentach jako *Calus*, *Clauco*, *Clausio*, *Clausie*, *Clausite*, *Clausitte*, *Clausune*, ale też jako *Clauseenne*, TPP 46. Przyjęto, że nazwa jest dwuznaczna pod względem strukturalnym, bo imię notowane jest w obu formach. Pod względem znaczeniowym pruska nazwa osobowa **Klaus* niekoniecznie musi pochodzić od niemieckiego imienia 'Klaus', ponieważ rdzeń *klaus-* występuje w litewskim wyrażeniu pospolitym *klausà* 'słuch, posłuszeństwo', *klausyti* 'słuchać, uważać', *Fraenkel* 265—266. W zapisie niemieckim przytoczonym tu za E. Hartmannem widzimy zmianę nazwy pruskiej w wyniku substytucji fonetycznej z członem strukturalnym -dorf, co zostało spowodowane, jak wynika z badań H. Górnowicza²⁸, atrakcją morfotoponimiczną do najliczniejszych w niemieckiej toponimii kompozytów.

* *Kweirams*, zaginiona osada położona dawniej około 2 km na północy zachód od Elgnówka: *Queyram* (r. 1421)²⁹, *Quyren* (1449), *Regesta hist. — diplomatica* I, nr 9868, s. 644 *Qwerme* (1472), *Hartmann* 610, *Querme* (1573), *Quirmen* (1576), ib. 611, *Querme* (ok. 1790)³⁰ *Quermen* (1820)³¹, *Quirmen* (1898)³². — Nazwa dzierżawcza utworzona od pruskiej nazwy osobowej **Kweirams*, Prusa, który otrzymał tu nadanie. Ta nazwa osobowa została zapisana w dokumentach jako: *Queyrams*, *Queram*, *Queram*, *Queyre*, TPP 50, i znaczeniowo jest niejasna. Może być utworzona od pruskiego rdzenia **kweir-* z sufiksem -am- albo może od pruskiego **kwei-* i **-ram-* czy **kwe-tr-am-*. Jeżeli przyjmujemy podział nazwy na części **kwei-* i *-ram-* to cząstka pierwsza może pochodzić, od pruskiego *quei-* 'gdzie' (por. TPP 127), a druga od pruskiego *rams* 'grzeczny, skromny, cichy', w litewskim *ramùs* 'spokojny, cichy', *Fraenkel* 695. W drugim wypadku mamy rdzeń **kwe-* ten sam, który występuje w nazwach pruskich *Quele* (1292), *Queliten* (1419) i *Quedina* (1235), dziś Kwidzyn, *Gerullis* 78, rekonstruowany jako **Kwedins* z sufiksem -in- od pruskiej nazwy osobowej **Kwede*³³. Ta niejasna nazwa pruska została przejęta i zapisana przez Niemców początkowo w formie substytucji fonetycznej a później w formie substytucji fonetyczno-słowotwórczej z „-en”.

* *Palseidis* (-a i), zaginiona osada pod Morlinami: „*Polseiden* pod Morlinami w latach 1620—1621 pustemi były, już nie istnieją”³⁴. Pruski charakter

pruskie **kev-* i **ken-*.

28 Por. przypis 21.

29 A. Döhring, *Über der Herkunft der Mazuren. Mit besonderer Berücksichtigung der Kreise Osterode und Neidenburg*, Königsberg 1910, s. 1000. Dalej nazwisko autora z podaniem numeru strony.

30 Schrötter, *Karte von Ostpreussen nebst Preussisch Litauen und Westpreussen nebst des Netzedistrict*, Berlin 1803—1810, mapa sporządzona około 1790 roku (1 : 150 tys.).

31 S. G. Wald, *Topographische Uebersicht des Verwaltungs Bezirks der Königlichen Preussischen Regierung zu Königsberg in Preussen*, Königsberg 1820, s. 211. Dalej nazwisko autora z podaniem numeru strony.

32 *Deutsche Reichskarte von den Kreisen Allenstein, Neidenburg und Osterode in Regierungsbezirke Allenstein*, 1898 r. (1 : 100 tys.).

33 H. Górnowicz, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, ss. 85—86.

34 W. Kętrzyński, op. cit., s. 366. Dalej nazwisko autora i numer strony.

mają *Polseiden*, Kętrzyński 233. — Jest to nazwa odosobowa, dzierżawcza lub rodowa, nie można tego rozstrzygnąć, bo oba substytucyjne zapisy niemieckie nie zawierają żadnych wykładników formalnych, dlatego też nazwę zrekonstruowano w dwu formach fleksyjnych nom. sg. masc. z końcówką „-is” i w nom. pl. masc. z końcówką „-ai”. Nazwa ta została utworzona od nazwy osobowej **Palseidis* złożonej z członu **Pal-* i *-seid-*. Człon pierwszy tej nazwy osobowej znajduje poświadczenie w nazwach *Ar-palle*, *Pa-palle*, TPP 148, i może być związany z pruskim wyrazem pospolitym *aupallai* złożonym z prefiksu „au-” i rdzenia *pal-* w znaczeniu ‘napadać, najeżdzać, nadchodzić’ i litewskim *pūlti* (*puola*) ‘napaść’, Toporow, t. 1, s. 159—160. Człon drugi tej nazwy osobowej poświadczony w nazwie *Seydike*, TPP 91, można związać z pruskim wyrazem *seydis* ‘ściana, mur’, TAS 423, litewskim *sedeikā* ‘domator’ i litewskimi nazwami osobowymi *Sedeika* (*Sedeika?*) — *Sedeikaitis*, *Seydeykowic* (*Sey-* w miejsce *Se-*) od *sedeikā*, *sedėti*³⁵.

**Pangarditijs* (-ai), zaginiona osada w pobliżu wsi Tolkmity³⁶: *Pangordicien*, *Pangordinen* (1351 r.), Gerullis 114. — Nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej *Pangardis* z sufiksami *-it-*, *-ij-* lub rodowa od deminutywnej nazwy osobowej **Pangarditijs*. Ta nazwa osobowa została prawdopodobnie utworzona od złożonego rdzenia pruskiego **Pangard* — z pierwszym członem pruskim **pan-* notowanym w nazwach osobowych *Pancho*, *Panote*, TPP 71, i *Arpan*, *Oupan*, *Opan*, TPP 148, i może być motywowana pruskim wyrazem *panno* ‘ogień’, TAS 389. Człon drugi nazwy poświadczony w litewskiej nazwie osobowej *Gardis*, Zinkevičius 140, i pruskich *Al-gard*, *Mine-garde*, *Lule-garde*, TPP 137, może być motywowany litewskim *gardūs* ‘smaczny, smakowity, wyborny’, Fraenkel 136, lub litewskim *gardas* ‘zagroda’, *gardis* ‘krata, ogrodzenie’, a te od praindoeuropejskiego rdzenia **gherdh-gherdh-* ‘chwycić, obejmować, ogradzać’, Pokorny 444. Zapisy nazwy podane przez G. Gerullisa są jej substytucją fonetyczną z niemieckim *-en*.

**Pendlitai*, zaginiona osada w pobliżu Tyrowa, Ornowa i Morlin: *Pandelyten* (1332 r.), Döhning 104, *Pendeclytin* (1322), PUB II nr 749, s. 497, *Pindeliten* (1410)³⁷ omawia to też Kinya Abe³⁸. — Nazwa topograficzna z sufiksem *-it-* od pruskiego rdzenia **pendl-* motywowanego pruskim wyrazem pospolitym **pendlis* zrekonstruowanym z pierwotnym *-dl-* w znaczeniu ‘teren gorszy, zgniły, jałowy’ na podstawie litewskich wyrazów *péndeti*, *pendeti*, *pendyti*, *pindeti*, *pénteti* ‘vertrocknen, trocken, verfaulen’ z praindoeuropejskiego rdzenia *(s)*pen-* ‘spannen, ziehen, spinnen’ tu też należy łańciskie *pendere* ‘hangen, schweben, unentschieden’, Fraenkel 569—570. Nazwa zapisana w dokumentach historycznych jest substytucją fonetyczno-słowotwórczą formy rekonstruowanej z górno-niemieckim *-en*, które zastąpiło pruską końcówkę mianownika liczby mnogiej rodzaju męskiego *-ai*. Nazwę zrekonstruowano w liczbie mnogiej, ponieważ pole położone na terenie tej osady lub w jej sąsiedztwie nosiło nazwę polską *Pęglity* (o czym zobacz niżej).

**Pendlitai*, potem *Pęglity*, pole w pobliżu osady o tej samej nazwie

35 Z. Zinkevičius, *Lietuviu antropomika*, Vilnius 1977, s. 193. Dalej nazwisko autora i numer strony.

36 Nazwa została uwzględniona tu za G. Gerullisem, por. s. 114. Według wydawców PUB IV nr 651, ss. 585—587, zapisy te odnoszą się do wsi pod Tolkmickiem w powiecie elbląskim, a nie do osady położonej pod Tolkmitami w powiecie ostródzkim.

37 *Das grosse Amterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. W. Ziesemer, Danzig 1921, s. 326.

38 K. Abe, op. cit., s. 69 n., Dalej Kinya Abe z podaniem numeru strony.

lub na jej terenie: *Benglitten* (r. 1536)³⁹, *Pęglity* (forma ludowa z 1931 r.), *Pen-glitte*⁴⁰ — Nazwa topograficzna, prymarna, ponowiona od zaginionej nazwy miejscowej **Pendliti* (zobacz wyżej) z widocznym przejściem pruskiego *-dl-* w *-gl-*⁴¹. Nazwa zmieniona w formie substytucji fonetyczno-słowotwórczej i spolszczona z dostosowaniem do struktury nazw rodowych. Być może nazwa pola jest pierwotna, a majątku wtórna, ale ponieważ nazwa osady posiada starsze zapisy, omówiono ją wcześniej.

**Plawets*, dawna nazwa wsi Spogany: in dem gut *plaweth* (r. 1418). Hartmann 521, *Plawoth* (1419), Regesta hist. — diplomatica I nr 2930, s. 184, Spogany albo *Plawet* „nadaje Jan v. Bichnau, komtor ostródzki (1419) Janowi ze Spogan 6 włók w majątku Plawet i jedną przy jeziorze Wymój na prawie chełmińskim”, Kętrzyński 379. Być może wszystkie podane tu informacje pochodzą z tego samego dokumentu lub różnych jego kopii. — Nazwa dzierzawca, prymarna od pruskiej nazwy osobowej **Plawets* lub sekundarna z sufiksem *-et-* od nazwy osobowej **Plawis*. Nie można tego rozstrzygnąć, bo sufiks *-et-* jest współnofunkcyjny, tj. występuje zarówno w nazwach miejscowych, jak i osobowych. Nazwa osobowa została zapisana w dokumentach jako *Plowo*, *Plowenyn*, *Pluwone*, Herman *Plowenyn*, *Pluwote*, TPP 77, i może być motywowana litewskim *plawa* 'gadanina, paplanina', *plavóti* 'papać, trajkotać, gadać nieprzyzwoicie', Fraenkel 609. Formy nazwy wsi podane w dokumentach są substytucjami fonetycznymi formy rekonstruowanej.

**Preidazar*an, zaginione jezioro w pobliżu Głęd, przy lesie Smagars: *Preydazare* (r. 1348), *Predazare* (1348), Gerullis 134, *Predazare*, *Preydazare* (jedna kopia) (1348), PUB IV nr 337, s. 299. — Nazwa topograficzna złożona z dwóch członów pruskich **Preid-* i *-azar*an. Człon pierwszy może być motywowany pruskim wyrazem pospolitym **preidis* zrekonstruowanym w znaczeniu 'drzewo iglaste' na podstawie łotewskiego *priede* 'Kiefer — sosna' w litewskim pułis 'Kiefer, Fichte' i pruskim *peuse* 'Kynbom = Kiefer', Fraenkel 679. Człon drugi nazwy *-azar*an jest równy wyrazowi pruskiemu *azar*an 'jezioro' w dokumentach *assar*an, TAS 304—305 i odpowiada litewskiemu *ežeras*, łotewskiemu *ezers*, staro-cerkiewno-słowiańskiemu (*j*)ezero, a te są związane z praindoeuropejskim rdzeniem **eghero* 'Landsee', Pokorny 291. Nazwa zapisana w 1348 roku jest substytucją fonetyczną zrekonstruowanej nazwy pruskiej, w której pruską końcówkę nom. sg. neutr. deklinacji *-o-*, *-jo-* tematowej zastąpiono niemieckim *-e*. Zrekonstruowano ją w rodzaju nijakim, bo ten rodzaj miał w języku pruskim wyraz *azar*an 'jezioro'. Oba rdzenie pruskie zawarte w tej nazwie znajdują poświadczenie w innych nazwach pruskich np. *Predekaim* (1507), Gerullis 134, *Proyden* (1400), Gerullis 136, i *Azara* (1318), Gerullis 1, *Dalvunge asere* (1240), ib. 25, *Locazar* (1308), ib. 83, *Ringazar* (1318), ib. 142.

**Plaudeniks*, potem też *Klausenis* (zob.), dawna nazwa wsi Komorowo: *Plaudenick*, *Polbenick* (r. 1543), Hartmann 228. — Nazwa typograficzna z sufiksem *-en-ik-* od pruskiego rdzenia *plaud* — może **plaudis* mającym odpowiednik w litewskim *pláudžiu* 'woda', łotewskim *plūdi* 'powódź', Gerullis 124.

³⁹ J. Müller, *Osterode in Ostpreussen. Darstellungen zur Geschichte der Stadt und des Amtes*, Osterode 1905. s. 255.

⁴⁰ G. Leyding-Milecki, *Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego*. Cz. 2. *Nazwy fizjograficzne (zlokalizowane)*, Poznań 1959. s. 248.

⁴¹ O rozwoju *-dl-* w *-gl-* w dialektach pruskich na tle innych języków bałtyckich zob. R. Trautmann, *Die altpreussischen Sprachdenkmäler*, Göttingen 1910, ss. 166—167.

W języku litewskim znany jest też czasownik *pláuti* spülen, schwanken, auswaschen, schlämmen i *pláusti*, *pláudžiu*, *pláudžiau*, 'spülen, waschen', tu należy też lotewskie *plaudēt* 'schlammern', rosyjskie *plavat*, staro-cerkiewno-słowiańskie *pluti*, *plovą*, polskie *plynąć*, *plywać*. Wszystkie te wyrazy znajdują motywację w praindoeuropejskim **pleu-* 'hin- und herschwimmen', Fraenkel 609. Wieś położona jest w pobliżu strumienia Morąg w otoczeniu licznych jezior, niedaleko Pasłęki, co może być motywacją etymologii tej nazwy. Pruski rdzeń *plaud* — występuje też w nazwie *Plauden* (1363), Gerullis 124. Przytoczone zapisy nazwy z roku 1543 stanowią substytucję fonetyczną rekonstruowanej nazwy pruskiej.

**Salkaws*, osada w pobliżu Olsztynka — „Ziółkowo: *Solkov*, *Salekaw* (r. 1446)”, Kętrzyński 379. — Nazwa topograficzna z sufiksem *-aw-* od pruskiego rdzenia *salk-* może **salkis*, który znajduje odpowiednik w litewskim *šalkyne* 'bagnó, torfowisko' lotewskim *šalkt* 'szumieć, szemrać', Gerullis 168. W Kętrzyński odczytał podane zapisy jako Ziółkowo, jego stanowisko w tej sprawie jest odosobnione i nie przekonuje. Możliwy jest natomiast jeszcze związek nazwy z litewskim *salá* 'wieś', lotewskim *sala* w tym samym znaczeniu lub *salá* w znaczeniu 'wyspa', pruskim *salus* 'Regenbach' Fraenkel 758. Wtedy w nazwie wystąpi rdzeń **sal-* i sufiks *-ek-* albo *-ik-*. W języku litewskim znany jest też wyraz *šalkis* 'der Weisskohl, Schalkohl, wenn er keinen Kopf ansetzt, sondern nur lose Blätter freibt, Kurschat 2386. Zapisy nazwy przytoczone przez W. Kętrzyńskiego są substytucjami fonetycznymi formy rekonstruowanej. Na pruskim obszarze językowym występują jeszcze inne nazwy z rdzeniem *salk-* np. *Salkaim* (1507), *Salkow*, Gerullis 149, *Solkin* (1326), Gerullis 168.

**Skabots*, zaginiona osada w pobliżu Nadrowa i Waplewa ⁴²: *Schaboth* (r. 1411), Döhring 100. — Nazwa dzierżawcza, prymarna równa nazwie osobowej Prusa, **Skabots* w dokumentach *Scawot*, który otrzymał tu nadanie Döhring 100. Ta nazwa osobowa utworzona jest od rdzenia **skab-* i sufiksu *-ot-*. Rdzeń pruski **skab-* znajduje odpowiednik w litewskim *skabýti* 'rwać, szczypać, zrywać', *skabus* 'ostry', *skabrūs* 'szybki, zwinny, *skóbas*', kwaśny ciępek' w lotewskim *skabit*, *skabināt* 'odrabiać, ścinać', *skabrs* 'ostry, szybki, prędki', Fraenkel 791, pruskich nazwach osobowych *Scabeike*, *Skabeyke*, *Schabeyke* i Pauell *Schabym*, TPP 92, i litewskich *Skabinta* obok *Skobinta*, *Skāb-as*, *Skob-as* od litewskiego *skabýti*, *skobti*, Zinkevičius 194. Przytoczony zapis nazwy jest substytucją fonetyczną formy rekonstruowanej.

Smagars, pole i las w pobliżu wsi Głędy: *Smagars* (r. 1348), *Smagary* (1352), Gerullis 165, *Smagars*, *Smagers* (1348), PUB IV nr 337, s. 299, Felde *Smagary* (1352), PUB V nr 22, s. 11. — Nazwa dzierżawcza równa nazwie osobowej **Smagars* lub topograficzna od-pruskiego **smagars* mającego odpowiednik w litewskim *smagūs* 'ciężki, gruby, mocny', lot. *smagrs* 'ciężki', Fraenkel 837, lub w litewskim *smagūs* 'radosny, wesoły, przyjemny' lotewskim *smagurs* 'łakocie, przysmaki', Fraenkel 838, tu też należy przytoczone przez G. Ge-

⁴² W 1334 r. Wapel, Nadrow i *Scawotten* (według kopii z XVII wieku zaś *Scawaten*) otrzymali późniejszy Wielki i Mały Łęcki: PUB II. nr 867, ss. 584–585. W 1359 Nadrow, Wopel i *Schaywoth* uzyskali nadanie na Warmii (Codex dipl. Warm. II, nr 512 i in.), dziś wieś Skajboty. Być może, że sąsiadująca z Nadrowem i Waplewcem miejscowość (Jeżeli taka istniała i A. Döhring imienia właściciela nie wziął za nazwę miejscową) otrzymała nazwę od jednego z członków tej spółki. Skajboty na Warmii por. też *Scayboth* (1362), Codex dipl. Warm. II nr 333, s. 344. *Schayboten* (1380), ib. III nr 93, s. 68, od pruskiej nazwy osobowej *Schayboth*, Gerullis 159, TPP 92.

rullisa litewskie *smagūris* 'wesoły, przyjemny', Gerullis 166. Wyinterpretowana tu nazwa osobowa *Smagars*, aczkolwiek formalnie możliwa, nie ma potwierdzenia w pruskich nazwach osobowych zebranych przez R. Trautmanna z dokumentów więc chyba bardziej prawdopodobny jest topograficzny charakter nazwy i jej związek z przytoczonymi wyrazami litewskimi i łotewskimi. Zapis nazwy *Smagary* z roku 1352 wskazuje na spolszczenie formy pruskiej na wzór polskich nazw rodowych.

* *Tubeytis* (-ai), jakiś obiekt w pobliżu Łukty: *Tuweten* (r. 1352), Gerullis 189. — Nazwa odosobowa dzierżawcza (prymarna albo z formantem *-et-* (lub rodowa od pruskiej nazwy osobowej **Tubetis* lub **Tubis*. Formant *-et-* tworzył zarówno nazwy miejscowe, jak i osobowe, nie można więc rozstrzygnąć gdzie był pierwotny. W dokumentach pruskich poświadczona są imiona z tym rdzeniem por. np. *Tube*, *Teube* oraz litewskie *Tūbens*, *Tūbūtis*, TPP 108. Pruski rdzeń **tub-* może być motywowany pruskim wyrazem pospolitym *tubo* 'pilsń' i litewskim *tuba*, *tubas* o tym samym znaczeniu, Fraenkel 1134. Jak wskazuje znaczenie rdzenia nie można wykluczyć też charakteru kulturowego tej nazwy, mógł to bowiem być również jakiś młyn, w którym wytwarzano pilsń. W zapisie nazwy w 1352 roku widoczne jest mieszanie substytucyjne głosek „b” z „w” i adaptacja nazwy do niemieckiego systemu toponimicznego formantem *-en*.

* *Windikekaimis*, dawna, zaginiona nazwa wsi Sudwa: „Nach Windike wurde der Ort zeitweise auch Windikendorf genannt”, Hartmann 493, *Windikendorf* (1380 r.), Döhring 45, Sawda al. *Windekendorf* (pan *Windek*) istnieje w 1380 roku, Kętrzyński 377. „W Sudwie alias Windekendorf, Kętrzyński 233. — Nazwa złożona z pierwszym członem dzierżawczym od pruskiej nazwy osobowej *Windikis* i drugim członem kulturowym zrekonstruowanym na podstawie prawdopodobnej kalki niemieckiej pruskiego *kaimis* 'wies', niemieckim 'Dorf'. Oba człony połączone są interfiksem *-e-*. Pierwszy z nich, czyli nazwa osobowa *Windikis* może pochodzić od rdzenia **wind-* z sufiksem *-ik-*, a ten rdzeń można związać z litewskim *vindas* 'powój' lub *vindis* 'majaczyć bredzić, ale też prażyć kądziel' lub też litewskim *vindelis*, 'pielucha', Fraenkel 1256. W dokumentach pruskich ten rdzeń występuje w następujących nazwach: *Wyndiko*, *Windiko*, *Windike*, *Windeko*, *Wyndyche*, Niclos *Windiko* i znajduje odpowiednik w litewskim *Vindzius*, Maczel *Windeykaytis*, TPP 118. Człon drugi motywowany jest pruskim *kaimis* w dokumentach *caymis* 'wies', litewskim *Kiemas* 'Bauernhof', *káimas* 'Dorf', łotewskie *ciemas*, z praindoeuropejskiego **kei* 'liegen, Lager, Heinstätte' z sufiksem *-m-* w językach bałtyckich, Pokorny 539—540. Nazwa pruska *Windikekaimis* została przyjęta przez Niemców w postaci kalki z adaptacją słowotwórczą.

* *Wisebutai* lub **Wisotai*, dawna nazwa wsi Bartki: *Wisothern* (r. 1365), *Weisbutthen* (1419), *Wischuten* (1426), Kętrzyński 300, „W dąbrówieńskim powiecie znamy tylko Prusaka Wysbutę, który roku 1365 osiadł w Bartkach”, Kętrzyński 233. Według W. Kętrzyńskiego raz odbiorcą nadania był *Wysota*, a raz *Wysbuta*. Według Kinya Abe, który dotarł do kopii dokumentu, imię odbiorcy brzmiało *Waytbutten* (*Waysbutten*), Kinya Abe, s. 181. A. Döhring pisze o miejscowości *Wissotthen*, *Weysstuten* w XV wieku, która później zaginęła. „Diese später nicht mehr weisbare Ortschaft lag im Amte Gilgenburg unweit Taulensee”, Döhring 104. Sąsiedztwo określonych tymi nazwami obiektów z Tułodziadem mogło by wskazywać, że chodzi o tę samą osadę. — Nazwa rodowa od nazwy osobowej, dwuczłonowej **Wisebutis* w dokumentach *Wisse-*

buthe, *Wissebuth*, *Wissebud*, TPP 119 lub od nazwy osobowej **Wisotis*, a ta z sufiksem *-ot-*, w litewskim *-otas*, *-otai*⁴³ od pierwszego członu nazwy *Wisebutis*, czyli od rdzenia **wis-*. Rdzeń ten występuje w nazwie osobowej *Wisse*, TPP 119, w której zapisie dwie litery „ss” wskazują na krótkość samogłoski „i”. Zjawisko skracania imion dwuczłonowych, jako za dłużyć do powszechnego użytku, znane jest na gruncie staropolskim np. Broniś z Powszaw, Sulech, Sulej, Sulen, Suleła, Sulik, Sulim, Sulisz, Suł, Sutek, Sułko, Sułoch, Sułuj, z Sulimir i Sulisław⁴⁴. Człon **Wise* — znajduje odpowiednik w polskim *wsze-*, staro-cerkiewno-słowiańskim *vъsъ*, neutr. *vъse* 'wszystek, każdy, zawsze', notowany jest też w imionach staropolskich np. *Wszebqd*, *Wszebór*, *Wszeciech*, *Wszegniew*, *Wszedar*⁴⁵. Polskiemu *wsze-* odpowiada litewskie *visas*, femin. *visà* 'ganz, alle', lotewskie *viss* 'ganz, all(es)' i pruskie *wissa* 'all(erleij)', *wisse-mokin*, *-mukin* 'allmachtig', Fraenkel 1264. Człon drugi imienia **Wisebutis* znajduje odpowiednik w pruskim *butan*, neutr. 'dom', w dokumentach w postaci *buttan*, TAS 315, odpowiada mu litewskie *būtas*, *butà* 'dom, mieszkanie', *buti* 'swoj', Fraenkel 68. Pruskie **Wisebutis* znaczyć więc może 'swoj, mający wszędzie dom'. Zapisy nazwy z lat 1365, 1419 i 1426 są niemieckimi substytucjami fonetyczno-słowotwórczymi form rekonstruowanych. Pruskim **Wisotai* odpowiada zapis *Wisothern* (1365), a pozostałym dwóm zapisom forma rekonstruowana **Wisebutai*. Informacje podane przez Kętrzyńskiego, 233, i zapis z 1365 roku noszą ślady adideacji nazwy pruskiej od polskiego imienia *Wysota*. Rdzeń *-but-* zachował się w pruskiej nazwie *Buteliten* (1423), *Botlittenn* (1507), Gerullis 24, w nazwie *Butai*, rekonstruowanej przez H. Górnowicza osady pod Tropami w Sztumskiem⁴⁶ oraz w licznych pruskich nazwach osobowych np. *Bute*, *Buthé*, *Butho*, *Butho*, *Buteko*, *Butele*, *Butigede*, *Butil*, *Butilabas*, *Butyse*, *Butcze* i innych, TPP 22.

**Wiselauks*, zaginiona wieś w pobliżu Miłomłyna: '*Wiselauken* ein wüstes Dorf um 1530, Amt Liebemühl, dieses Dorf ist unbekannt'⁴⁷. — Nazwa złożona z pierwszszym członem dzierżwaczym od pruskiej nazwy osobowej **Wisis* lub **Wise*, w dokumentach *Wisse*, TPP 119, której znaczenie omówiono wyżej, i z drugim członem topograficznym od pruskiego *lauks* 'pole', który omówiono przy nazwie pola **Ilgelauks*. Oba człony połączone są interfiksem *-e-*. Nazwa podania w dokumencie jest substytucją fonetyczno-słowotwórczą formy rekonstruowanej.

**Wisijai*, osada w pobliżu Olsztyńka: *Wisegen* (r. 1411—1419), Gerullis 204, „*Wyżęgi*, *Wisegen* (1411), nie istnieją już,” Kętrzyński 379, *Wiseggen* (1411), *Döhring* 104. — Nazwa rodowa od nazwy osobowej **Wisijis*, będącej hipokorysticum od *Wisis* z sufiksem *-ij-*. Formy zapisów podane przez G. Gerullisa, W. Kętrzyńskiego i A. Döhringa pochodzą z tego samego dokumentu i są substytutami fonetyczno-słowotwórczymi formy rekonstruowanej. W zapisach tych głoska „j” oddana została przez „g”, dwie litery „ss” mogą wskazywać na krótkość samogłoski „i”, (por. przy nazwie *Wisebutai*, *Wisotai*, tam

43 J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, t. 2. *Nauka o budowie wyrazów*, Warszawa 1965; tu t. 2, s. 253.

44 W. Taszycki, *Polskie nazwy osobowe*, w: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. IV. *Onomastyka i historia języka polskiego*, Wrocław — Warszawa — Kraków 1968, s. 24.

45 M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław i in. 1971, s. 127.

46 H. Górnowicz, *Toponimia Powiatu Gdański:go*, s. 43.

47 H. Wunder, *Städtungs- und Bevölkerungsgeschichte der Komturei (13—17 JH) Christburg*, Wiesbaden 1968, s. 223.

też znaczenie nazwy osobowej). Forma *Wyżęgi* podana przez W. Kętrzyńskiego jest na pewno jego własną rekonstrukcją, ponieważ autor nie podał, by ją gdziekolwiek odnotowano. Jako materiał porównawczy można tu dodać nazwy *Wissebiten* (1405), *Wissedarn* (1426), *Wissegeyn* (1381), *Wiszezyen* (1419), *Wisscauten* (1383) i inne, Gerullis 204.

* *Witikis* (-a i), nie zlokalizowana miejscowość w pobliżu Łukty: *Wytthin* (r. 1348), PUB IV nr 336, s. 298, 'czu dem *Witthenberge*' (1348), PUB IV nr 357, s. 324, 'biz an *Witechin* Tolken gute' (1349), PUB IV nr 426, s. 388, 'czwischen Syffrid unde *Wytchen* Tolken gute' (1349), PUB IV nr 406, s. 369, *Wittichen* (1756), *Wittichen* (1765), *Wittichen*' (1792), Hartmann 466. — Nazwa rodowa od pruskiej nazwy osobowej **Witikis* lub dzierżawca, prymarna (ponieważ jest to nazwa dwuznaczna, zrekonstruowano ją w dwu formach, tj. nom. sg, masc. i nom. pl. masc.). Pruskie imię **Witikis* zostało zapisane w dokumentach jako *Witthe*, *Wytthe*, *Witeche*, *Witko* i znajduje odpowiednik w litewskiej nazwie osobowej *Vitas*, miejscowej *Vitėnai*, TPP 120. Nazwa osobowa **Witikis* składa się z rdzenia **wit-* i sufiksu *-ik-*. Rdzeń ten występuje w polskich wyrazach *witać*, *powitać*, staro-cerkiewno-słowiańskim *vitati* i litewskich *viētā* 'miejsce', Fraenkel 1246, lub *vyti* 'pędzić, grać', *wić*, *vytis* 'rycerz, jeździec', Fraenkel 1267—1268, litewskich nazwach osobowych *Vytis*, *Vytaitis*, *Zinkevičius* 220, oraz imionach polskich *Witosław*, *Witomysł*, *Dragowit*, *Świętutowit*, *Jarowit*, w których, jak uważa A. Brückner, *wit-* znaczy to samo, co *byt*⁴⁸. Zapisy *Wytthin*, *Witechin*, *Wytchen*, *Wittichen* należy traktować jako substytucję fonetyczno-słowotwórcze formy zrekonstruowanej z właściwą grafice średnio-wysoko-niemieckiej wymianą „ch” za „k”, a zapis *Witthenberge* jako substytucję fonetyczno-słowotwórczą z niemieckim członem strukturalnym *-berge*.

* *Wo is(-is, -a i)*, osada w pobliżu Łukty: *Woysyn* (r. 1399), Gerullis 206. Regest tego dokumentu, z którego na pewno korzystał G. Gerullis podaje nazwę *Woysin* (1359 lub 1399), Regesta hist.-diplomatica I, nr 290, s. 16⁴⁹. — Nazwa rodowa lub dzierżawca prymarna utworzona od pruskiej nazwy osobowej **Woisis* — *Wois* (po zaniku *-i-* i złaniu się dwóch „s” w jedno (notowanej w dokumentach jako *Woyses*, *Woysete*, Gerullis 206, *Woisil*, *Waysil*, *Woysdige*, TPP 121. Pruski rdzeń **wois-* zawarty w tej nazwie może być adaptacją słowiańskiego *Wojsz* od typu *Wojciech*, występuje on w pruskiej nazwie **Woisetai*, dawnej efemerycznej nazwie wsi Poliksy i *Wojszewice* spruszczonej na **Woisewitai*, dziś Stanowo pod Dzierzgoniem⁵⁰ w *Woisetm* (1304), *Wayszethe* (1419), *Woisiten* (1324), Gerullis 206, i litewskiej nazwie osobowej *Vaišūtis*, *Zinkevičius* 213. Zapis z 1359 lub 1399 roku jest niemiecką substytucją fonetyczno-słowotwórczą formy zrekonstruowanej.

* *Wo is els* osada w pobliżu Tułodziadu: *Waysels* (r. 1484), Döhring 101⁵¹. — Nazwa dzierżawca z sufiksem *-el-* od nazwy osobowej **Woisis* — *Wojs*,

48 A. Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1974, s. 625.

49 Bez przeprowadzenia bliższych badań trudno jest rozstrzygnąć, czy poprawna jest data G. Gerullisa, czy data podana w Regesta hist.-diplomatica I nr 290, s. 16 (1399 czy 1359), łatwiej jednak odczytać — o ile data w rękopisie podana jest cyframi rzymskimi — rok 1359 zamiast 1399 niż odwrotnie.

50 H. Górniewicz, *Średniowieczne nazewnictwo regionu Dzierzgonia na ile pradziejów*, Rocznik Elbląski, 1979, t. 8, ss. 89—104.

51 Podana przez A. Döhringa nazwa *Waysels* pochodzi z dokumentu z 1484 roku, którego regest zamieszczono w Regesta hist.-diplomatica II nr 3534, s. 392, i występuje tu w formie *Woisels*.

(jej znaczenie porównaj wyżej). Zapis nazwy jest substytucją fonetyczną formy rekonstruowanej z zachowanymi dyftongami *-oi-* po wargowym „w”.

* *Z e m s*, dawna nazwa wsi Marciniaki lub wsi Marciniaki i Górka: *Symßen, Simßen* (r. 1348), PUB IV nr 349, s. 314, *Simßen, Semßen, Simse Gut* (1348), „Dieses noch 17 Jh. vorhandenen Ortschaft entspricht etwa das Martenshöbhei Osterode”, Döhring 103, Müller 14. — Nazwa topograficzna ponowiona od nazwy jeziora o tej samej nazwie⁵², a to etymologicznie jest związane z pruskim **zems*, w dokumentach zapisanym *semmai* 'nieder — niski, dolny' i litewskim *žemas* 'niedrig- niski', Fraenkel 1298, w litewskim też *zeme* 'Erde, Boden, Acker, Land — ziemia, gleba, pole, łąd', w łotewskim *zeme* i pruskim *same, semme* o tym samym znaczeniu, Fraenkel 1299. Przedstawione tu zapisy nazwy są niemieckimi substytucjami fonetyczno-słowotwórczymi formy rekonstruowanej.

Ogółem przedstawiono tu 31 pruskich nazw zaginionych z terenu dawnego powiatu ostródzkiego. Dwie spośród nich: **Graudelauks* i **Pangarditijs(-ai)* przytoczone za G. Gerullisem, być może zostały przez niego pomyłkowo zlokalizowane na badanym terenie. Miejscowość **Graudelauks* lub **Grandelauks* leżała na Warmii (też zaginiona, por. uwagi wydawcy PUB IV nr 329, s. 290), a miejscowość **Pangarditijs(-ai)*, zrekonstruowana na podstawie zapisów G. Gerullisa być może położona była pod Tolkmickiem w byłym powiecie elbląskim, a nie pod Tolkmicami (por. PUB IV nr 651, s. 586). Wszystkie przedstawione tu nazwy są poświadczane w źródłach od XIV wieku, ich zanik w 23 wypadkach był związany ze zniszczeniem i zanikiem obiektów nazywanych, a w 8 dotyczył zmiany nazwy pruskiej na inną nazwę pruską, polską lub niemiecką. Są to nazwy obiektów zamieszkałych (21), wodnych (4), terenowych (5) i jedna nazwa obiektu bliżej nie określonego w źródłach.

Wszystkie nazwy poddano toponomastycznej analizie bałtologicznej i poklasyfikowano wedle ogólnie przyjętych zasad sementycznych⁵³ i strukturalnych⁵⁴. Z analizy tej wynika, że nazwy osad zamieszkałych Prusowie tworzyli najczęściej od różnego typu nazw osobowych. Są to nazwy dzierżawcze, które zrekonstruowano w formie nom. sg. masc. z pruską końcówką *-i/s(-i-* często wypadało, stąd w niektórych nazwach samo *-s*) i nazwy rodowe stojące w nom. pl. masc. z końcówką *-ai*⁵⁵. To rozróżnienie jest tu czysto formalne, ponieważ substytucyjne zapisy niemieckie nie oddają formy gramatycznej nazw pruskich. Można ją jedynie rekonstruować z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem na podstawie całego szeregu poświadczeń i tam, gdzie nazwa pruska substytuowana jest regularnie niemieckim *-en* lub ma inny odpowiednik — na przykład polski w liczbie mnogiej — tworzyć pruską formę pluralną. Nazwy osad zaginionych mają najczęściej tych poświadczeń mało, stąd w większości wypadków możliwa jest rekonstrukcja zarówno formy mianownika liczby

⁵² Leżały tam dwa jeziora Gross i Klein *Simser See* mające podobne zapisy jak i ten folwark. Wydawcy dokumentów PUB IV nr 349, ss. 312—315, zwracają uwagę, że nazwa folwarku (dóbr) przetrwała też w nazwie ostródzkiego przedmieścia zapisanego w dokumentach *Semsenvorstadt* i nazwie pola *Semsenfelde* lub *Simsenfelde* nad Drwęcą.

⁵³ Por. W. Taszycki, *Słowańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, Kraków 1925 (prze-druk w: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. 1. *Onomastyka*, Wrocław — Kraków 1958, ss. 334—338).

⁵⁴ S. Rospond, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.

⁵⁵ Istnienie nazw rodowych na tym terenie potwierdza H. Górniewicz w pracy *Studia nad rodowymi nazwami miejscowymi w języku polskim na tle innych języków słowańskich*, Gdańsk 1968.

pojedynczej jak i mnogiej. Nie można wtedy też rozstrzygnąć, czy nazwa jest rodowa, czy dzierzawcza. Nazwy odosobowe — dzierzawcze są prymarne, równe nazwom osobowym założycieli lub właścicieli: *Klausenis, *Kwërme, *Plawets, *Skabots, dzierzawcze lub rodowe w mianowniku liczby pojedynczej albo mnogiej: *Palseid-is(-ai), *Pangarditij-is(-ai), *Tubet-is(-ai), *Witik-is(-ai), *Wois-is(-ai) i rodowe w mianowniku liczby mnogiej: *Wisebutai lub *Wisitaj. Jedną nazwę odosobową uznano za sekundarną z formantem -el-: *Wois-el-s i dwie za komponowane — jedną z drugim członem topograficznym: *Wise-lauks i drugą z drugim członem kulturowym: *Windike-kaimis. Nazwy osad zamieszkałych są również topograficzne prymarne: *Grabis, *Zems, sekundarne: *Salk-aw-s, *Plaud-enik-s, *Ap-in-s, *Pendl-it-ai i komponowane: *Graude-lauks lub *Grande-lauks. Wśród nazw terenowych jedną uznano za dzierzawczą: Smagars, a pozostałe zaliczono do topograficznych: Kems, *Pendlitai, *Bald-ein-s i *Ilge-lauks. Nazwy wodne są topograficzne: *Ar-ing-in-s, *In-išk-is, *Preid-azaran i jedna niejasna: Bexlenbin. Nazwę obiektu nie określonego w źródłach traktuje się jako odosobową: dzierzawczą lub rodową (zob. wyżej).

W przedstawionych tu pruskich nazwach zaginionych ujawniło się wiele apelatywów topograficznych i nazw osobowych. Jako apelatywa topograficzne przytoczyć należy takie wyrazy jak: *ape* 'potok, rzeka', *azaran* 'jezioro', *balde* 'bagno, błoto, teren podmokły', *grabis* 'góra', *grabe* 'potok', *graudis*, *grandis*, 'zakole, pierścień', *kems* 'pagórek porośły mchem, ziemia pagórkowata pokryta zbutwiałymi liśćmi i porośnięta mchem', *lauks* 'pole', *pendlis* 'teren gorszy, jałowy, suchy, zgniły', *preidis* 'drzewo iglaste', *salkis* 'trzęsawisko, torfowisko', są to oczywiście w części rekonstrukcje całych wyrazów, a w części tylko ich form fleksyjnych na podstawie zachowanych zabytków pruskich i form, żywych języków bałtyckich. Należy też zwrócić uwagę na pruskie imiona osobowe zachowane w przedstawionych nazwach: Są to imiona dwuczłonowe: *Palseidis, *Wisebutis, hipokorystyka i deminutywa: *Pangarditijis, *Plawets, *Tubetis, *Windikis, *Wisitaj, *Witikis, odapelatywne: *Skabots, Smagars, imiona utworzone od podstaw genetycznie niemieckich: *Klausenis i polskich *Woisis oraz niejasne: *Kwërme.

Wszystkie zapisy przytaczanych tu nazw pochodzą bezpośrednio ze źródeł niemieckich lub ich opracowań historycznych i jako takie ukazują sposoby adaptacji nazw pruskich do niemieckiego systemu językowego⁵⁶. Tylko w wypadku *Grabis adaptacja ta dokonała się za pośrednictwem języka polskiego. Analiza pozostałych nazw wykazuje, że Niemcy przejmowali nazwy pruskie w postaci substytucji fonetycznych np.: *Kwërme, niem. *Querme; *Plawets, niem. Plawet; *Skabots, niem. Schaboth, *Woisels, niem. Waysels, fonetyczno-słowotwórczych np.: *Tubetis(-ai), niem. Tuweten, *Wiselauks, niem. Wißelauken, *Zems, niem. Simßen, substytucji fonetyczno-słowotwórczych z członem strukturalnym -dorf: *Klausenis, niem. Clausennendorf lub -dorf za pr. -kaimis np.: *Windikekaimis, niem. Windikendorf i w postaci czystych substytucji słowotwórczych: *Palseid(-ai) — niem. Palseiden. Dwie nazwy pruskie uległy polonizacji, jedna w wyniku substytucji fonetycznej z formantem -isko *Grabis, pol. Grebisko i druga w wyniku substytucji fonetycznej *Pendlitai, pol. Pęglity z przejściem pruskiej grupy -dl- = -gl- i -en- = -ę oraz dostosowaniem nazwy do struktury polskich nazw rodowych.

Kończąc analizę pruskich nazw zaginionych z terenu dawnego powiatu ostródzkiego należy podkreślić, że wszystkie nazwy i wyrazy apelatywne opatrzone gwiazdkami są rekonstruowane, a każda rekonstrukcja choćby najbardziej prawdopodobna jest zawsze ipso facto hipotetyczna i względna, bo uzależniona od aktualnego stanu wiedzy w danej dziedzinie.

PRUSSISCHE NAMEN, DIE AUS DEM GEBIET DES EHEMALIGEN OSTRODER KREISES
VERLORENGINGEN

Zusammenfassung

Gegenstand der Abhandlung ist die toponomastische Analyse von 31 prussischen Namen, die aus dem Gebiet des ehemaligen ostroder Kreises verlorengingen. Berücksichtigt wurden 21 Namen bewohnter Aniedlungen (darunter 2, die auf diesem Gebiet von G. Gerullis falsch lokalisiert waren), 4 Namen für Gewässer, 5 Gebietsbezeichnungen und die Bezeichnung für ein näher nicht bestimmtes Objekt. Diese Namen wurden aus Geschichtsquellen und Abhandlungen, die dieses Gebiet betreffen, gesammelt. Aus der Analyse geht hervor, dass die hier präsentierten prussischen Namen, am häufigsten von den verschiedensten Personen- und Ortsnamen abgeleitet wurden.